

РИСУВАНЕТО С ПРЪСТИ КАТО АЛТЕРНАТИВНА ФОРМА НА ЕКСПРЕСИЯ ЗА ДЕЦАТА ОТ ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Стамена Христова

ВЪВЕДЕНИЕ

Обосновка на актуалността на проблема и неговата практическа значимост

В днешно време се увеличава количеството на тревожните деца, отличаващи се с повишено безпокойство, неувереност, емоционална нестабилност и често агресивно поведение още от ранна детска възраст. Проблемът за детската тревожност и неговото навременно разрешаване в ранен етап се явява изключително актуален и е наложително търсенето на неговото решение.

Изхождайки от достиженията на специалистите в областта на цялостната диагностична, терапевтична и възпитателна и корекционна работа с деца, ще потърсим изход от проблема в една от най-практикуваните форми на изотерапията за деца – рисуването с пръсти.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Психолого-педагогическа характеристика на целевата група

Предучилищната възраст е изключително сензитивен период за развитието на детето, през който се обособяват трите основни групи чувства – нравствени, познавателни и естетически. Това е периодът на по-силна самокритика, повишена чувствителност и емоционални кризи. Самото тръгване на детска градина е първото социално преживяване на детето извън семейството, което го изправя пред необходимостта да развие умения за хармонични отношения в подобна среда. Често налице са трудната адаптация, затруднения при общуването и игрите с връстниците, обострена чувствителност и др. Ако не се чувства разбрано и прието от групата, детето повишава стремежа си към провокационни дейности, което се превръща в поведенчески проблем и го поставя, автоматично, в позицията на трудно дете.

Превенция на негативните прояви и поведенческите проблеми на децата от посочения възрастов период може да се постигне чрез прилагане на интерактивни техники, подходящи за детската възраст. Необходимо е специално разработена програма за допълнителна работа както с нормално развиващи се деца, така и с деца, показващи поведенчески проблеми и оттам – трудности със социализирането.

Целевата група, в настоящото практическо изследване обхваща както импулсивни и твърде енергични деца, с неустойчиво внимание, често агресивни, с проблеми в общуването и игрите с връстниците си, така и тревожни, лесно поддаващи се на немотивирано безпокойство деца, с твърде нестабилни настроения и проблеми в изразяването.

Рисуване с пръсти

Съвременните креативни практики са изключително разнообразни в своята теория, методи и приложение. В настоящата разработка ще разгледаме една от най-лесните и приятни форми на детска експресия – рисуването с пръсти.

В системата на цялостната диагностична, терапевтична и възпитателна и корекционна работа с деца, особено значение имат онези дейности, които предизвикват интерес и положително изживяване. За успешното протичане на дейността е важен изборът на изобразителните средства – материали и техники. При работата с деца търсим отличаващи се със своята провокативност и активизираща сила техники и материали, които със самото си присъствие подтикват детето да ги използва. Колкото по-интересен е за детето е материалът, толкова по-директна и спонтанна ще бъде личностната му изява. В този аспект различните цветове на боите могат да действат привлекателно и вдъхновяващо, а самият начин на работа – с ръце и пръсти – интересен, стимулиращ и подканващ. Това правилно подбиране на материал и техника може да доведе до отключване на желаниа, асоциации, очаквания, нагласи, идеи или начин на поведение, които да подпомогнат изпълнението на поставените цели.

Техниката на рисуване с пръсти е много „жива“ процедура, която носи на детето не само удоволствие и радостни преживявания, но и му помага да усвои нови умения и сили за справянето с конкретните проблеми, да изживее и изрази трудни за обяснение с думи емоции, конфликти, мисли и чувства. Тук трябва да се отбележи, че детето започва да чувства, далече, преди да започне да мисли съзнателно, което аргументира и безспорните успехи на тази практика. Самият процес на рисуване

с пръсти позволява несъзнаваното да стане видимо и ясно очертава връзката между съдържанието на рисунката със съдържанието на собствения вътрешен свят и система на отношения. В това число на отношенията с другите членове на групата и учителя, с близките и в жизнената среда.

Като форма на експресивно поведение, рисуването с пръсти разкрива значими личностни характеристики на детето и предоставя една неподправена информация за неговия емоционален статус.

Както отбелязва Рут Шоу – основателката на съвременния вариант на този метод – „*рисуването с пръсти произхожда директно от играта с калта*“, като неговата особеност се изразява в многоцветността му. Като санкционирана „игра с калта“, рисуването с пръсти осигурява възможност за развитие на вътрешния контрол и позволява на децата да покажат най-е своите агресивни импулси, като им дава социално приемлив изход. По този начин свободното изразяване на емоциите, удовлетворяването на деструктивните влечения и импулсите на детето не срещат ограничения, като в същото време не предизвикват и страх от наказание. Игровият характер на ситуацията и самото рисуване без визуален модел дава възможност на детето да изрази вътрешните си преживявания от дълбочина. Чрез този социално приемлив акт на освобождение от гняв, болка, страх и тревожност, между детето и педагога се установяват отношения на емпатия.

При рисуването с пръсти вниманието се насочва и към общуването на децата със своите връстници, което е изключително важно за нормалното развитие и емоционалното здраве. Причините, предизвикващи нарушаване на общуването, може да са следствие както от недостатъчни двигателни задръжки, така и от неумението да се общува словесно.

При рисуването с пръсти се наблюдава изместване на вниманието от „неудобството“ на говорната изява за трудноизразяващите се деца към дейността. А контактът с вътрешния опит на детето, по правило открива път към вербалния контакт с околните. Налице е физическо, кинестетическо (чрез усещания) и емоционално изразяване на детските преживявания, като предпоставка за откритост и готовност за тяхната вербална преработка.

Логично следствие е заключението, че рисуването с пръсти, като форма на експресивно поведение е добър модел за подобряване на плавността на говорния поток и развиване личността на детето.

Необходимо е да се отбележи и фактът, че рисуването с пръсти не излиза извън рамките на Държавните образователни изисквания за

предучилищно възпитание и подготовка, а по-скоро позволява едно творческо съчетание на различните образователни направления с допълнителни педагогически дейности в детската градина. Държавните образователни изисквания са основата, върху която учителят творчески може да изгради конкретен модел на учебно-възпитателния процес с варианти, използвайки методи и похвати за корекционно-развиващо въздействие и съобразявайки се с особеностите на групата. С помощта на тази експресивна форма се осъществяват отношения, нерегламентирани от учителя, където децата изживяват чувството за свобода и разполагат с поле за себеизява, различна от тази, която им се предлага в регламентираните ситуации. Подобно общуване неминуемо влияе положително върху развитието на детската личност. При всички случаи това е един съвременен и изключително приятен начин, чрез който могат да се разрешат множество проблеми, да се преодолеят страхове и притеснения и да се постигне значителен успех в обучението.

Рисуването с пръсти като средство за взаимодействие при целевата група

При гореспоменатата целева група, рисуването с пръсти се явява значимо корекционно средство както за намаляване на поведенчески проблеми, така и предоставящо отпадане на притесненията от неуспех. Този страх от провал е най-честият проблем, сблъсъкът с който демотивира участието на децата във възпитателно-образователния процес и предизвиква негативни реакции тип „Аз не мога“ и отказ от изпълнение преди самия опит. При рисуването с пръсти вероятността да се претърпи неуспех е минимална, защото движенията могат да бъдат прости и несръчни. Децата много рядко не приемат този метод и в това се състои неговото важно преимущество. Това позволява преодоляването на страха на детето от грешка и неуспех, което предотвратява формирането на чувство за непълноценност. А радостта от успешното изпълнение на конкретната задача спомага за повишаване на личностната самооценка и увереност в собствените сили и възможности. С децата се работи в посока изграждане на положителните черти на характера (увереност, честност, смелост, доброта и т.н.), изживяват се невротичните прояви (страхове, опасения, неувереност). Самата дейност предизвиква у децата емоционален интерес и радост, което пък от своя страна съсредоточава вниманието на детето върху физическите действия, предизвикващи тези емоции, т. е. всички действия, необходими за приготвянето на рисунките

с пръсти. От друга страна, разглеждането, обсъждането и фантазирането по тях стимулират въображението и увлечението. И колкото повече се увелича детето, толкова по-съсредоточено става. Ако за прекалено активното дете е необходимо повече място за разгръщане на дейността, ако неговото внимание е разсеяно и неустойчиво, то в процеса на играта с боичките за пръсти се вижда, как се ограничава зоната на неговата активност, как се намалява амплитудата на неговите движения и как се стеснява и съсредоточава кръгът на внимание.

Детската спонтанност кара изобразяването на преживяванията да звучат непосредствено, без да са „цензурирани“ от съзнанието. Ето защо детският разказ, илюстриран в изображения, е лесен, достъпен за възприемане и анализ.

На рисуването с пръсти трябва да се гледа като на проекция на детската същност, символичен израз на неговото отношение към заобикалящия го свят. В тази връзка от изключителна важност е умението на арт-педагога да разграничава в детската изобразителна дейност онези способности, по които съдим за нивото на интелектуалното развитие и степента на владееене на изобразителните техники от една страна, и особеностите на детската рисунка, отразяващи личностни характеристики – от друга.

Тук трябва да се вземе под внимание както цялото разнообразие и значителните различия между отделните деца от целевата група, така и общото между тях.

Дейността е подчинена на потребностите на детето. Важен е не само крайния резултат от работата, а и самият процес на създаване, който е в помощ на децата да се обучават в навици за адекватно възприятие и изразяване на емоции и засилва ефекта от общуването. Вербалното изследване на символиката и значението на изображенията не само подобрява комуникацията, но може и да пренасочи желанието за изказ в други продуктивни форми.

Работа с група

Рисуването с пръсти представлява ключ, отварящ вратите към интимната страна на личността, сближаваща детето с учителя и с групата. Себеизразяването е сложен процес на доверие и взаимност, при който членовете на групата са равноправни партньори и имат възможност да получат обратна връзка и подкрепата на останалите. Чрез взаимното си изследване децата получават знания за собственото си “Аз”. Груповата

работа не само разкрива и развива личността на детето, но дисциплинира цялостно поведението в групата, дава изход на вътрешни конфликти и силни емоции.

Ролята на водещия (учителя)

Учителят работи и твори заедно с децата и ги насърчава да бъдат по-самостоятелни, по-уверени, по-открити и смели. Това води до насочване на детето към положителна промяна в личностен план, в една сигурна и подкрепяща среда. Успехът на груповата работа зависи от водещия (учителя), който трябва да създаде атмосфера на приятелство и взаимно доверие. За това е необходимо той отлично да владее техниките на взаимодействие в група:

- да бъде сред децата;
- да не се чувства напрежение и натиск от негова страна;
- да бъде открит, за да получи искреност и от страна на децата;
- да бъде естествен и непринуден, за да печели доверие.

Същност и интерпретация на детската рисунка

Рисуването с пръсти може да се разглежда от всички аспекти: като средство за психолого-педагогическо въздействие; изучаване; диагностика и терапия. Снемането на психологическото напрежение по време на дейността, улеснява процеса на общуване с детето. Това позволява провеждането на беседа върху завършената рисунка, подпомагаща нейното осмисляне и интерпретиране.

Според Снегирева (1995) в символиката на експресията на рисунката се проявява неосъзнатата реалност, която определя самочувствието и поведението на детето, но не може да бъде изразена вербално.

Според повечето специалисти една рисунка струва много повече от стотици думи, защото рисуването с пръсти използва творческия порив, за да помогне на децата да изразят и осъзнаят чувствата и желанията си. Много често чрез рисунката, детето изпраща послание, сигнал към близкото си социално обкръжение, който съдържа информация за това, което преживява, чувства, обича, желае и т.н. Пример за това е нарисувана кола от четиригодишно момче, която е реален обект на желание. След обсъждането на рисунката и внимателното проследяване на действията на детето, се установи, че това е играчка-кола от двора на детската градина, с която детето иска, но не може да си играе, защото по-големите

го изпреварват или му я отнемат. Това показва, че рисунката винаги е отправена към някого (в случая към учителя), и носи апел към адресанта да обърне внимание на детското преживяване. Това е и причината, децата често да подаряват рисунките си на някой значим за тях възрастен и с това подсъзнателно да покажат очакването си, че ще бъдат разбрани.

Разглеждайки детските рисунки, забелязваме, че детското творчество е силно повлияно от чувствата и емоциите. Детето се впечатлява и възпроизвежда тези образи, които смайват неговото въображение. То вярва в това, което пресъздава. Проявава голяма свобода при установяване на връзки между предмети и явления. Демонстрира склонност към комбиниране, като посвоему съчетава явления и обекти. Пример за това е детската рисунка, която изобразява „жираф с бебета върте”. При анализа на рисунката откриваме, че детето се е повлияло от две силно емоционални за него ситуации и е комбинирано представата си за две непознати за него животни – жираф и кенгуру (през седмицата е проведена беседа за „смешния оранжев жираф с дълга шия” и „кенгуруто – животно с торбичка на корема, носещо вътре своите бебета”).

Обсъждане на детските рисунки

Важно е да се отбележи, че върху завършената рисунка задължително се провежда беседа, подпомагаща нейното осмисляне и интерпретиране.

Интерпретацията на детската рисунка е сложна процедура, поради големите различия в индивидуалните особености и нивото на психическо развитие на децата. Различните рисунки могат да предизвикат различни въпроси и съответно да дадат различна информация. Затова при обсъждането на рисунките трябва да бъдем особено внимателни, а в конкретния случай – рисунка с пръсти – да се спазват конкретни инструкции:

1. Да се даде възможност на детето да разкаже за своята рисунка така, както то само иска.

2. Да се помоли детето за коментар на едни или други части на рисунката, да изясни тяхното значение, да опише определени форми, предмети или персонажи. (Това спомага за избягването на прибързани предположения за съдържанието на рисунката.)

3. Да се насочи и поощри опитът на детето да построи диалози между отделните части на работата, независимо дали това са персонажи, геометрични форми или обекти. (Типичен пример за това, показващ същевременно и приемливата форма на детската агресивност е рисунката

на четиригодишно момче, изобразяваща бой. При обсъждането детето не само обяснява за битката, която е изобразило, но освен съставените от него диалози между персонажите, включващи обидни думи, детето показва с движения и ударите, които си нанасят.)

4. Ако детето не може да обясни една или друга част от изображението, учителят може да представи свое обяснение, но задължително трябва да се допита относно достоверността. Като достоверността на интерпретацията се проверява както по вербалните, така и по невербалните реакции на детето. (Често може да се наблюдава притеснението на детето при невъзможността му да обясни вербално изображението.)

5. Да се фокусира вниманието върху цветовете. Те често се използват различно: в едни случаи отразяват свойства на обекта, а в други – отношението на детето към тези обекти.

6. Да се фиксират особеностите на интонацията, положението на тялото, изражението на лицето, дихателния ритъм на детето и спонтанните изказвания. Тези физически и емоционални реакции са особено важни и трябва да са предмет на постоянно наблюдение както по време на работа, така и при обсъждането на рисунката.

Тенденции в поведението на детето

Важно е да се отбележи, че при рисуването с пръсти може да се наблюдават две противоположни тенденции в поведението на детето – дистанцираност и въввлеченост. Дистанцираността се проявява при прекалено внимателното използване на боичките от детето и опита му да намали максимално контакта (крие едната си ръка зад гърба, потапя само един пръст и т.н.). То задава много въпроси, опитва се да следва инструкциите и указанията, в процеса на работа често се отвлича, извършва неловки движения и рисува предимно геометрични фигури или нещо стереотипно. В тази ситуация се проявяват инфантилност, негативизъм, враждебност, неудовлетвореност.

При въввлечеността детето може да включи в рисуването не само пръстите и дланите си, но и движенията на цялото тяло, дори да се изцапа цялото с боички. Такова поведение говори, че получава удоволствие от контакта с боите, но може да бъде и израз на агресия и враждебност. Ако детето заема цялото свободно пространство на листа, или дори в процеса на рисуване излиза извън предела на хартията, това говори за несдържаност, слаб емоционален контрол, свръхагресивност, експанзивност. Такива деца не признават авторитети и изпитват наслада от импул-

сивните, често деструктивни действия. Обратно – когато детето заема малка част от листа за рисунката си, се интерпретира както в рисунъчните тестове – указва за съдържаност, затвореност, тревожност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, можем да обобщим, че при рисуването с пръсти като форма на експресия за децата от предучилищна възраст, е налице безспорна ефикасност и полезност по отношение на личностното развитие, именно защото този тип работа се основава на лично преживяване. Прилагането на тази техника спомага за разрешаване на емоционални и психологически проблеми, подобрява плавността на говорния поток, помага в преодоляването на кризи и трудности в развитието, като дава социално приемлив изход на агресивността, възстановява се душевното равновесие и се постигат положителни промени в поведението.

Дейността не цели създаването на умели и завършени творби, а следването на спонтанните импулси в творчеството, както не изисква и превръщането на децата в творци, а по-скоро изследването на техните чувства чрез самото творене (правейки ги видими за околните и за самите тях). Художествените средства и образи, креативния процес, реакциите на децата и цялостният създаден продукт са отражение на индивидуалното развитие и способности, на личностните интереси, тревоги и конфликти.

Търсейки психолого-педагогическото направление на детската изотерапия (в частност – рисуването с пръсти), като относително самостоятелна насока в арт-терапевтичната работа, откриваме аспекти, приложими както при превенция, така и за корекция на детската личост.

Настоящата разработка съвсем няма претенциите да даде отговор по поставените въпроси по темата и с това да изчерпи своята функция, а по-скоро да постави началото на една бъдеща изследователска работа в областта на детската арт-терапия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Батоева, Д., Попов, Т., Драголова, Е. Педагогическа и психологическа диагностика, 2007
2. Донева, Йорданка. Корекция на заекването по нов метод.
3. Екслайн, Вирджиния. Развитие на личността в груповата терапия, 2000.

4. *Караджова, К., Щерева, Д.* Алтернативни средства за въздействие при деца с умствена изостаналост, 2009.

5. *Киселева, Вячеславовна.* Арт-терапия в работе с детьми: Руководство для детских психологов, педагогов, врачей. М., 2008.

6. *Легкоступ, П.* Изобразително изкуство. Възпитателни, терапевтични и корекционни аспекти. С., 2010.

7. *Чистякова, М. И.* Психогимнастика. М., 1995.

8. *Zaberska, Arttherapy.* Pictorial Techniques in 2007.

РИСУВАНЕТО С ПРЪСТИ КАТО АЛТЕРНАТИВНА ФОРМА НА ЕКСПРЕСИЯ ЗА ДЕЦАТА ОТ ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

СТАМЕНА ХРИСТОВА

Резюме

Настоящият доклад цели да допринесе за решаване на възпитателни и образователни проблеми при обучението на деца от предучилищна възраст чрез насърчаване и повишаване качеството на иновативните практики.

Поставен е въпросът за необходимостта от осигуряване на творческо общуване, като желана и значима за децата от предучилищна възраст и техните родители форма за индивидуален прогрес и културен просперитет.

Основната идея се придържа към дългосрочната и стратегическа цел за развитие и промяна шаблоните на културата чрез обучение на децата в спонтанност, креативност и импровизация; постигане на вътрешна хармония между разнородните страни на живота, свързване на емоционалните и рационално – интелектуални аспекти на детското творчество.

Докладът насочва вниманието към достъпното себеизразяване – без ограничения на заложби, възраст, възможности, социално положение и етнос, като превенция към проблемите на съвременността (отчуждение, силова и словесна агресивност, страх от неуспех и т.н.). Представена е приближена до психолого-педагогическите и психотерапевтичните методики практика в лицето на арт-терапията (в частност – рисуването с пръсти), насочваща вниманието към развитието и корекцията на различните страни от психиката на детето в познавателна и емоционално-личностна сфера.

Ключови думи: Арт-терапия; рисуване с пръсти; превенция; експресия; игра; общуване; емоция; практика; анализм интерпретация; диагностика

FINGER PAINTING – AN ALTERNATIVE FORM OF CHILDREN’S EXPRESSION

STAMENA HRISTOVA

Summary

This report aims to contribute to solving educational problems in teaching and training of preschool children by promoting and enhancing the quality of innovative practices.

Raised is the question of the need to ensure creative communication, as desirable and important for preschool children and their parents, form of cultural progress and individual prosperity.

The main idea is based on the long-term strategic objective of developing and changing patterns of culture through education of the children in spontaneity, creativity and improvisation; it achieves inner harmony between the diverse aspects of life, connecting the emotional and rational – intellectual aspects of child art.

The report draws attention to affordable self-expression – without the limitations of talents, age, capacity, social status and ethnicity, as prevention to the problems of modern society (alienation, verbal aggression and power, fear of failure etc.). A closer to psychological teaching methodologies and psychotherapeutic practice is presented with the use of art therapy (in particular – finger painting), highlighting the development and adjustment of the various sides of the child’s psychology in the cognitive and emotional-personal sphere.